

FEATURES OF THE ARTISTIC VISION OF THE
WORLD OF V. PIDMOHYLNYI:
SOCIAL, PHILOSOPHICAL, PERSONAL ASPECTS

The article describes the main aspects of the artistic vision of the world of Valerian Pidmohylnyi's. Social, political, personal life are the main parts of his novels and short stories. The author analyzes these aspects, which have based on his works.

Key words: Valerian Pidmohylnyi, prose, aspect, social, philosophical, personal.

Тетяна Хомич,
доцент кафедри української мови і літератури Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, кандидат філологічних наук,
Світлана Ташлик,
магістрант філологічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

**РІДНА МОВА – ЗАСІБ САМОВИРАЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО
ТАЛАНТУ**

Олександр Опанасович Потебня наголошував, що для творчого самовираження людина мусить досконало володіти однією мовою, а знання інших мов має сприяти «збудженню думки, що йде по колії рідної мови» [9]. Великий учений переконаний, почуття й думки жоден талант не здатен висловити літературною мовою, натомість діалектна мова легко в цьому допоможе.

За Гегелем, «мова є формою існування духу» [3]. Саме діалектне мовлення є виразником «народного духу», вербального потенціалу нації.

Академік Микола Григорович Жулинський переконаний, що діалектологія – наука, яка найближче стоїть до витоків національної мови, складного комплексу національної культури, до самого народу – творця мови й культури. Тому неocenною є роль діалектології в збереженні й розвитку національної мови, у поступі національної літератури, культури [4, с. 7].

Маємо за честь долучитися своїм дослідженням до «Української діалектології» й хочемо представити одну з говірок української діалектної мови.

Українська діалектна мова являє собою складну ієрархію діалектних одиниць, кожна з яких функціонує на певній обмеженій території й характеризується певними специфічними ознаками різних структурних рівнів, якими вона певною мірою вирізняється з-поміж інших [8, с.8]. Найменшою діалектною одиницею є *говірка*, що охоплює мову одного чи кількох однотипних із мовного погляду населених пунктів, між якими немає територіально виражених мовних відмінностей [1, с.5].

Серед таких говірок можна виокремити й волосківську, що входить до території лівобережнополіського говору північного наріччя. Волосківці – невелике село на Менщині Чернігівської області. Власне, про історію заснування та походження назви села збереглося дуже мало відомостей. Зазвичай їх передають із покоління в покоління усним шляхом. Певну інформацію про це можна почерпнути лише з розповідей літніх жителів села або ж від тих, хто дізнався певну легенду від своїх пращурів. Побутує згадка про те, що приблизно в 1570-х рр. територією села проходило плем'я румунських волохів на чолі з татарським ханом Менглі Гіреєм. Їм дуже сподобалася ця місцевість, і вони вирішили зупинитися тут і заснувати село. Говорять, що з того часу від цього племені й пішла назва села – Волоховиця. А вже пізніше її було змінено на Волосківці. А ось 85-річна жителька села Ломаненко Євгенія Іллівна розповідає, що село в давнину мало назву Волошковиця. Вона згадує, що так було названо цю місцевість через те, що на полях тут росло дуже багато волошок. Яка з цих історій є правдивою, достеменно не відомо. Але з 1660 року село вже фігурує в офіційних документах під своєю нинішньою назвою – Волосківці.

Із селом пов'язані видатні особистості: 1835 року на хуторі біля села народився Віталій Миколайович Троцький – російський генерал-ад'ютант; 1872 року в селі народився відомий кобзар Терентій Макарович Пархоменко; 1939 року – Анатолій Васильович Гайдамака, народний художник України, лауреат Державної премії імені Т.Г. Шевченка, заслужений діяч мистецтв України [5, с. 4].

У Волосківцях здійснено дослідження розмовного мовлення корінних жителів села. У процесі збирання матеріалу укладено аудіозаписи мовлення жителів Волосківців середнього та старшого віку. Загалом опрацьовано понад двадцять п'ять записів різних інформантів, серед яких для практичного аналізу відібрано записи двадцятьох осіб, мовлення яких відповідає типовому

східнополіському діалекту (за наявністю фонетичних, морфологічних, синтаксичних та лексичних особливостей, притаманних для лівобережнополіських говірок).

Результати дослідження показали, що серед найяскравіших **фонетичних** рис, характерних для волосківської діалектної мікросистеми, можна виокремити такі: 1. Відповідно до етимологічного [o] в новозакритих складах у наголошеній позиції зазвичай функціонує дифтонг [yo]: *вана ї каже/ л'ена/ знаєш шо/ давай **н**уїдем на танци/ трохи разв'їејемс'а//* (Із мовлення Логвиненко О. Д.); *о/ кричат'/ степан приїїехаў// **н**уож приїїуоз// приїїуоз//* (Із мовлення Манойла С. В.) 2. Відповідно до давнього [ѣ] у наголошеній позиції функціонує дифтонг [іе]: *давай вечерам с'адем на матацук і **п**аїїедем на баштан на капусту на калхозну агародн'у//* (Із мовлення Харченко А.І.); *сабралис' ус'їе/ **п**ерегаман'їели/ пасмијалис'а з інт'ерес'її з **ц**'їїїе/ **п**ас'їели/ їїедем на чамараўс'кӯої дароз'ї//* (Із мовлення Манойла С. В.); *вана була **д**'їеўчина самастајат'ел'на/ паслушна/ читала книжку/ не мешала **мин**'їе писат'//* (Із мовлення Селезньової Р.С.) 3. Значна поширеність «акання» (вимови ненаголошеного [o] як [a]): *і желали ми їм/ шоб **вани** пачвернулис'а із хўронту з паб'едају і з мирним/ і з добрим **з**дароўїїем//* (Із мовлення Пархоменко А.О.); *матерки **начами** хадили і дн'ами на **работу**/ а ми **галодни/ халодни** летали/ ждали **сваїїх** матерок/ поки **вани** придут'//* (Із мовлення Яковенко В.М.) 4. Ствердіння [ц] у звукосполуках [ца], [ци], [цу]: *заходили у **двар**'їе і бензин виливали із кан'їстри/ і запал'ували/ гар'їело село/ страшно було **див**иц'а//; а мосту не зарвали/ а папали у мирну **жит**'ел'н'їцу і ўбили насмерт'//* (Із мовлення Пархоменко А.О.) 5. Уживання звукосполучення [хв] замість звука [ф]: *ну **д**'їетки ў школу хадили/ **кух**ваїки таки були/ у **кух**ваїечках/ чобати ў хлопчикаў кирзави//* (Із мовлення Манойло Н. М.); *ад'евајус'а ў мужс'ку адежу/ ад'евају вајен:у **х**ууражску/ к'їт'ел' вајен:и//* (Із мовлення Харченко А.І.) 6. Дзвінки приголосні наприкінці слів та перед глухим звичайно зберігають дзвінку вимову: *тад'їе ж ішче не **дар**'уог не було/ нечого// присв'етили/ найшли ми тују **басано**жску ж//* (Із мовлення Логвиненко О. Д.); *ну і **здора**во л'убили оц'ї баби аксани **п**иражски//* (Із мовлення Нагурської Л. А.); *бо ўс'їе хат'їели ж на **работу**/ **работа** така ж **не**важска//* (Із мовлення Стародуба В.Ю.) 7. У деяких іменниках II відміни в місцевому відмінку однини зберігається закінчення **-їе** (або **-ї**): *і ц'ују **н**уоч ус'їе л'уде не спали ў **сел**'їе/ ждали **сваїїх** салдатаў//* (Із мовлення Пархоменко А. О.); *бат'ка забрали шче ў **лагер**'їе буў вудн'/ у **арм**'їју не хадиў/ а брали **їїх** у **лагер**'їе/ брали **весно**ју/ ну і **вани** ўже не вернулис'а//* (Із мовлення Яковенко В. М.); *калис' у **д**'їецтв'їе баба аксана ў мене була/ і ми з **сестрами**/ вал'а/ л'ена/ хадили ў **гост**'ї да **сваїїх***

т'уотак// (Із мовлення Нагурської Л.А.); *кажу/ ну у вас на стал'те ўсе је/ а от меду нема/ паїду принесу*// (Із мовлення Манойла С.В.); *ну ми так далеко не разходилис'а адин ад одного/ перекликувалис'а/ перегукувалис'а ў л'теси*// (Із мовлення Манойло Н. М.); *і ја каракалас'/ каракалас'/ із сил вибилас'а і на дн'те ў јауці лежу/ і так спат' хочу/ і так мин'те лоўко/ шо ну не знају*// (Із мовлення Ломаненко Є.І.) 8. Закінчення **-те** (або **-і**) зберігається й в іменниках І відміни в місцевому відмінку однини: *усе змешалос' у галав'те/ заўтра гасударствен:и экзамен*//; *а ў мене ўже на наз'те тики тије асталис'а/ зашчебки*// (Із мовлення Логвиненко О.Д.); *рац'їја була устројена на л'егкавих машинах/ у предцедат'ел'а/ у трактарн'уої бригад'те*// (Із мовлення Нерет Н.І.); *училис' у школ'і*// *ја не виўчиў урока/ аставили посл'і ўрокаў/ д'іректор школи у себе ў канцел'ар'її закрий*// (Із мовлення Чкани С.І.); *таки удар у кабин'і страшен:и/ кл'уч'те з јашичкам вилет'тели*//; *јегер'а пуд'їехали/ а вани стајали у старан'те/ набл'удали за ц'ім д'телам*// (Із мовлення Манойла С.В.).

На морфологічному рівні простежено такі особливості: 1. Усічені форми прикметників та займенників прикметникового відмінювання в Н.в. одн. чоловічого роду: *вилазит' кнур/ кабан здаравел'ушчи/ і на мене дивиц'а*// (Із мовлення Манойла С. В.); *паїехали ми це у шчорс'ки рајон/ а ў јого там друг је хароши/ кол'а /у низкаўц'і*// (Із мовлення Манойло Н.М.) 2. Наявність форм прикметників та займенників у Н.в. множини на **-и** (замість **-і**): *ўже ж нам треба держаўни экзамени ж і ўже ж на роботу*// *тут у нас таки хлоуц'і були знакоми у школ'і механ'їзац'її*// *ну ї пралет'тело цеје ж наше усє/ і учоба/ це ж сами луч:и маїте гада*// (Із мовлення Логвиненко О.Д.) 3. У прикметниках та займенниках жіночого й середнього роду однини в називному відмінку функціонують стягнені форми: *і кажу/ хвен'а ж ад мене на рост/ гадами аднакава/ а ростам менча/ ја ї кажу/ ну даваї за шију заїдем/ па шију/ і папливем ставок*// (Із мовлення Ломаненко Є.І.); *і була там адна така свин':а/ здорова/ ну ми ж не знали/ шо вана парўобсна/ ми пристројилис' на їуої катац'а*// (Із мовлення Стародуба В.Ю.); *іспужалас'а ја ж здорова/ дит'а малє на руках/ шо ж мин'те дал'ше рабит'*// (Із мовлення Полосьмак О. М.) 4. Наявність інфінітивного формотворчого суфікса **-т'** при дієслівній основі на голосний: *сабиралис' паїехали на д'снє гул'ат'/ ја/ мати і падруга материна/ ад:їхат'*// (Із мовлення Манойла С. В.); *шче буўши школ'ницају їїздили ў чапајеў клубнику вибират'/ шоб зарабит' грошеї*// (Із мовлення Нерет Н.І.) 5. Прислівник *завтра* має закінчення **-є**, а прислівник *тепер* має закінчення **-а**: *на заўтре ўден' ус'те л'удє паўставали*// (Із мовлення Пархоменко А.О.); *а тепєра у вас дв'те семїє/ ўже ж ми і нев'єстка ж ўже материна*// (Із мовлення Яковенко В.М.) 6. У давальному відмінку однини займенник **я** зазвичай має

закінчення **-їє** (мин'їє): ну а шо ж рабит'/ вани тад'їє/ хлопці ц'їє/ найшли такого д'ад'ка чи д'їєда/ шо паладиу же вудн **мин'їє** ц'їю басаножку ж уже ж// (Із мовлення Ломаненко О.Д.); **мин'їє** було с'їєм год/ як началас'а ваїна// (Із мовлення Яковенко В.М.) 7. Іменник люди у формі множини має закінчення **-е** (люде): і ц'їю н'юч ус'їє **л'уде** не спали у сел'їє/ ждали сваїх// і наша кон:ица в:ишла у село/ і асвабадила нас деветнадцетого вересн'а у чатири часа ночи// (Із мовлення Пархоменко А.О.); вани як гл'анули/ тије **л'уде**/ жеки капушту р'їезали/ як гл'анули/ шо на матациклі седит' мил'їц'іанер у хворм'ї/ і пападали// а ја кажу/ боже/ мо **л'уде** там уу обмарак пападали ўже са страху// (Із мовлення Харченко А.І.) 8. У мовленні жителів села Волосківці не спостережено перенесення наголосу на основу займенника після прийменників: у себе, у тебе, у мене, на мене, ад мене: ну голас же ў **мене** даї боже ж тад'їє буў шче ў моладас'т'їє/ це двацет' год було// (Із мовлення Нерет Н.І.); ус'їє раз'їехалис'/ ми асталис'/ покил' сабралис'/ дивимс'а/ н'юж лежит' на капот'ї ў **мене**/ не треба некóму// (Із мовлення Манойла С.В.); ну було таки случаї у **мене**/ шо ми із мајеју падругају захат'їели зарабит' грошеї/ шоб шонебуд' купит'// (Із мовлення Ташлик В.І.); а ў **мене** пал'то якраз пашили/ таке доўге було на мин'їє пал'то/ бо на зруост же шили/ шоб на багато ж год хватило// (Із мовлення Чернушко Н.І.) 9. На території волосківської говірки деякі числівники зазнають змін: десеть, васімнадцеть, пийсят (пидисят), шейсят: а н'їємци ў сеї же ж ден' **вас'їмнадцетого** вересн'а палили наше село/ заходили у двар'їє і бензин виливали із кан'їстри/ і запал'ували// (Із мовлення Пархоменко А.О.); пон'ели адин одного/ пашили/ з машини несут' магарич за н'юж// пас'їели на кругу/ мо чалав'їек і **десет'** нас/ па кругу/ даваї н'юж мачит'/ за теје/ шо найшли// (Із мовлення Манойла С.В.); ну це ўже ж кан'ешно даўно/ даўно/ уже сичас **шейс'ат** два/ це дес' тад'їє було гадуоу нам па с'їєм/ це ўже **пидис'ат** п'ят' год назад/ даўн'ї часи кан'ешно// (Із мовлення Чернушко Н.І.); ну істор'їја маја началас'а/ як кончила ја с'їєм класау/ а кончила школу ја ў **пийс'ат** п'јатаму гаду// (Із мовлення Логвиненко О.Д.) 10. У заперечних займенниках префікс **ні-** мовляни села Волосківці замінюють префіксом **не-** (неякий, нечий): і так мин'їє лоўко/ шо ја б уже і спала/ і даже без **нејеких**// ја ж спала/ ја **нечого** не знају/ поки адкрила очи і ја на б'єрез'ї стају// (Із мовлення Ломаненко Є.І.).

Серед яскраво виражених **синтаксичних** особливостей можна назвати такі: 1. Широке використання фразових видільних часток **же, ж**: ну і тад'їє гул'ајут' **же** ўто **ж** там/ кричат'/ б'їєгајут'/ іграјут' наў м'јача/ (Із мовлення Гоянюк Т.О.); паїїехали **ж** ми/ це **ж** ми ўдвох і шче двоје з села було/ ўчатир'ох// (Із мовлення Логвиненко О.Д.); а мин'їє **ж** хат'їелос'а **ж**

паахвармл'ат' свају работу/ шоб бут' свабоднају тад'їе// (Із мовлення Селезньової Р. С.); 2. Поширені сполучники **дак, да ї: да ї** *музеї же на ўјунишчі//; як здумат'/ дак мин'їе нема чого такого ж і здумуват' доброго//* (Із мовлення Логвиненко О.Д.); *н'їемци ж були/ јек у нас/ дак хат'їели карову забрат'/ бо мала була семја// пришоў і каже/ шо да тебе ж придут' с'огодн'ї па карову/ дак не ад:аваї/ нав'їес' замок і не ад:аваї//* (Із мовлення Яковенко В.М.); *кукурузу там ма́тер'їе намагала/ пласкушу каров'їе ж шоб жат'/ дак паїїедем/ а нас там надз'їрат'ел'ї ж лавили/ дак було нам/ шоб не аштрахавали/ дак хавалис'/ і л'їсанети хавали ў кукурузу/ ї шо хочеш було//* (Із мовлення Нерет Н.І.) 3. Поширена фразова приєднувальна частка **ну (ну ї): ну ї** *добре/ чалав'їек паїїехаў/ дагавариўс'а з хлопц'ами/ вани јему зрабили/ указали/ де ц'а кучечка зерна//* (Із мовлення Харченко А.І.); *ну ўце јак паженилис'а ми з свајм ал'егам/ дак посл'ї свал'би паїїехали ми да јого на род'їну у астанаўку//* (Із мовлення Полосьмак О.А.); *кал'ужа масла/ тече ўсе/ і кабан паб'їег/ ну ўже не да кабана нам//* (Із мовлення Манойла С.В.) 4. Спостережено вживання в мовленні окремих інформантів прийменників **са, с** у значенні **зі** і з відповідно: *мо л'уде там уў обмарак пападали ўже са страху//; так/ вечерам пришоў чалав'їек с работи/ і ја кажу/ ну дак даваї паїїедемо//* (Із мовлення Харченко А.І.).

Лексичний склад волосківської діалектної мікросистеми характеризується як лексемами, наявними також і в інших говірках лівобережнополіського говору, так і своїми специфічними словами, притаманними лише місцевій говірці.

Серед останніх можна згадати такі: *рундук* (ганок), *хўуортка* (хвірточка), *техробка* (техпрацівниця), *гоцка* (товчена картопля), *малачарка* (місце прийому молока), *затїејеў* (почав щось робити), *палавик* (коврик), *парою каже* (якось каже), *пласкуша* (різновид бур'яну), *бурки*, або *вал'енци* (зимове взуття), *упетрати* (зрозуміти), *качан':е* (капуста), *саромац':а* (соромитись), *нишпарить* (шукати щось), *случай* (ситуація, випадок), *кап'ошиц':а* (займатися чимось), *кришеники* (сушені фрукти), *ковбик* (ковбасний виріб), *равчак* (неглибока канава), *синали* (перечки драбини), *пудошва* (підощва), *візв'їериц':а* (дуже грубо крикнути на когось), *зачїнка* (зам'ок), *пап'уонка* (шматок тканини, у якому зазвичай носять сіно й траву), *перебарщить* (перебільшити, перебавити чогось), *матацик*, або *маціклет* (мотоцикл), *вереб'їе* (горобці), *лісанет* (велосипед), *перев'їедац':а* (приїхати до когось ненадовго), *змик'їтить* (усвідомити), *разсус'олювать* (говорити багато зайвого), *разжиц':а* (щось знайти), *ук'їтувать* (накривати щось), *драпнуть* (побігти, утекти), *рисануц':а* (показати себе), *дакасилася* (знайшла когось), *прагавить* (упустити шанс), *тьопать*, або

калатить (розмішувати щось), *адишамаркать* (зробити швидко, але неякісно), *лечече* (швидко говорить), *трамбує* (їсть), *гаман'їет'* (розмовляти), *присус'їєдиц:а* (приєднатися), *напузирила* (багато насипала), *схаранудитися* (сполошитися, кинутися щось робити).

Місцеві жителі у своєму мовленні послуговуються також і **фразеологізмами**, на кшталт: *пиши прапало* (щось не вдалося); *можна було вже й чорту г'олаву скрутить* (за певний час можна було багато чого зробити); *старчака заіграць* (упасти носом); *у прасак папасти* (зазнати невдачі); *руки в шп'ару пазаходили* (дуже змерзли); *малоть хімини куре* (говорити щось неправдоподібно); *кап'їейки за душою нема* (зовсім немає грошей); *а мин'їе там клопати* (а мені все одно); *зrabив на бумлазера, або на авось* (зробив абияк, неполаду); *шось у рот укинуть* (трохи перекусити); *на скорих парах* (дуже скоро); *я й очи вилупив* (я дуже здивувався чомусь); *мима ушей пускать* (прослухати щось); *уключить на всю катушку* (увімкнути на всю потужність).

Отже, на основі дослідження розмовного мовлення місцевих інформантів визначено риси, притаманні волосківській говірці. Установлено, що волосківська діалектна мікросистема на фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях має яскраво виражені особливості лівобережнополіського говору північного наріччя.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1990. – 242 с.
2. Бережняк В. М. Діалектні особливості менської говірки на морфологічному рівні / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. редактор М. Я. Плющ. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск 8. – С. 227 – 233.
3. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. – К., 2004. – С. 444.
4. Жулинський М. Г. Народна мова – дух народу // Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій / Відп. ред. П.Ю. Гриценко. – К.: КММ, 2015. – 504 с.
5. Кислюк С. Народний співець Терентій Пархоменко // Колгоспна правда. – 1966. – № 2. – С. 3 – 4.
6. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 3 – 9.
7. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К.: Наукова думка, 1990. – 164 с.
8. Пашенко В. М., Бережняк В. М. Поліська макросистема діалектних мікросистем української мови: Хрестоматія з методичними рекомендаціями для практичних занять з української діалектології, етнолінгвістики, етнографії та фольклору – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 62 с.
9. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – С. 267.